

JEDNA KRLEŽINA POLITIČKA IMPRESIJA

VLAHO BOGIŠIĆ

(Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb)

UDK 886.2.09 Krleža, M.

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 16. IX. 1995.

SAŽETAK. Nakon što je zasnovao, ali prije nego zaokruži svoju »domobransku historiju« Krleža je u studenom 1918. izazvao incident u dvorani zagrebačkog Sokola, objavivši odmah o tome prvu »impresiju« (*Crno žuti skandal*). Istražuju se okolnosti Krležina nastupa, predočene teze, te razlozi za redakturnu impresije (*Pijana novembarska noć*).

Crno-žuti skandal objavljen je prvi, a za Krležina života i jedini put 21. studenoga 1918. u socijaldemokratskoj *Slobodi*. Krležine bibliografije navode kako je riječ o njezinu prvom broju, što jest i nije točno, ali će po sudbinu teksta imati dalekosežne posljedice. *Sloboda* je počela izlaziti u srpnju 1917., no kad ju je cenzura u prosincu zabranila, promijenila je ime u *Pravdu*, da bi se nakon sloma austrougarskoga režima vratila prvotnom nazivu. *Pravda* je u zaglavlju nosila oznaku prvog godišta, pa je to vjerojatno zbunilo bibliotekare koji nekoliko brojeva »drugog godišta« *Slobode*, iz studenog i prosinca 1918., nisu priključili prethodećem im nizu *Pravde*. Tako *Pravda* završava, formalno opravdano, brojem od 14. studenoga, ali »drugo godište«, po toj logici samostalne *Slobode* nije sačuvano. Krleža *Slobodu* smatra vlastitom tribinom, što je vidljivo već iz podnaslova članka: »komentar mome ispadu na srpskoj čajanci u Sokolu«. U *Slobodi* je surađivao još od prvog broja, danas bismo rekli kao ratni kolumnist, a već u srpnju 1917. cenzura na njezinim stranicama plijeni pjesmu *Na Trgu Svetoga Marka*, posvećenu Koaliciji, u kojoj se Krleža prvi put koristi motivom »hrvatske laži«. Hoće li na Krležinu odluku da ratne komentare sredinom 1918. premjesti u *Hrvatsku riječ* utjecati okolnost što su »u proljeće 1918. u 'Pravdi' prevladali ljevičari«¹, neizvjesno je, ali sigurnost njegovu nastupu prigodom »povratka« u *Slobodu* daju Korać, koji, iznerviran »tom prokletom literaturom«, u njemu trajno priželjkuje svog »senzacionalnog uvodničara«², i Đuro Cvijić, tada urednik *Slobode*, ali i Koraćeva časopisa *Novo društvo*, gdje je Krležina »literatura« dobivala prostora. U Krležinu nakanu da *Crno-žuti skandal* objavi ne samo u *Knjizi članaka i feljtona* kod Vošickog, već i u knjizi *Ratne stvari* Biblioteke nezavisnih pisaca, treba sumnjati.³ Prava je njegova sreća, kako zaključuje Stanko Lasić, jedini Krležin kritičar koji je taj članak komentirao, što, za razliku od *Baruna Konrada*⁴,

¹ Formulacija: Z. Stipetić, *Argumenti za revoluciju–August Cesarec*, Zagreb, 1982., str. 57. Usp. i: I. Ramljak, *Afera Diamantstein*, Zagreb, jučer, danas, sutra, I, Zagreb, 1961., str. 207–208.

² M. Krleža, *Davni dani*, u: *Dnevnik*, sv. II., Sarajevo, 1977., str. 12.

³ Nakana se očituje u prospektu *Djela Miroslava Krleže u šest knjiga*, koji u svojoj Bibliografiji (rpk. LZ »Miroslav Krleža«) citira D. Kapetanić.

⁴ *Obzor*, 55(1915.)118, str. 1–3.

njegovim oponentima nije bio dostupan ili nisu posumnjali što se u njemu krije.⁵ Kalman Mesarić se doduše sjeća »onog protesta protiv oficira Kvaternika« kao argumenta da je »čitava Krležina popularnost izgrađena na nizu skandala«, ali ne poseže za onim što je Krleža tom prigodom govorio. Krleži je Mesarićeva površnost dobro došla kao test, pa u odgovoru kaže da bi mu za sve »što se u njemu razgranalo od one davne pijane noći, knjigu bilo potrebno napisati«, i to »na motiv onih pijanaca u zadimljenoj krčmi koja mu se te noći prikazala kao simbol, a to je i ostala.«⁶ Uvjerivši se da za *Crno-žutim skandalom* i nadalje nitko ne poseže, Krleža će »knjigu« napisati. Datirana je 1942., a s epilogom te »navjerenog« naslova *Pijana noć*, koji će poslije evoluirati u *Pijanu novembarsku noć 1918.*, prvi je put objavljena 1952. *Pijana novembarska noć* nije varijanta teksta *Crno-žuti skandal*, niti se takvom predočava, ali je čak i Lasić, evidentno upućen u oba teksta, zaveden njezinom evokacijom te drži kako je događaj na »srpskoj čajanci« Krleža, nakon što je o njemu »progovorio odmah« u *Crno-žutom skandalu*, »detaljno opisao u memoarskom zapisu« *Pijana novembarska noć*.⁷ O minulim političkim impresijama, kaže Krleža, »treba suditi kao i o fotografijama: sve su to samo snimke pojedinih životnih trenutaka, na kojima retouche ne bi značio ništa. Bez obzira na subjektivni stav spram naših starih slika, one nam tvrdoglavo govore o tome, da je nešto tako bilo, kao što je doista i bilo.«⁸ U Krležinu iskazu to da je nešto bilo onako kako je bilo zapravo znači da je bilo onako kako je on mislio da je bilo. Uživljavajući se u »impresiju« koja mu pak »tvrdoglavo govori« da je bilo onako kako je doista bilo, piše novu verziju iste »impresije«. Zašto se Krležini kritičari i biografi nisu upitali o razlozima?

Prvo, stoga što takav postupak u Krleže nije neuobičajen; on se često vraća na neuralgične točke svoga djela, varirajući uspostavljenju sliku. Drugo, *Crno-žuti skandal* bio je pretpostavljivom istraživaču teško dostupan. Nijedna hrvatska knjižnica, koliko je poznato, ne raspolaže »drugim godištem« *Slobode*, a za traganje po arhivima trebalo je imati motiv. Posumnjati u »impresiju« *Pijane novembarske noći*. Jedini je to učinio Zvonimir Kulundžić. Promaklo mu je očigledno da bi *Crno-žuti skandal* »tko do sada citirao«⁹, a iscrpnu rekonstrukciju zbivanja u dvorani Sokola 13. studenoga 1918. bespomoćno zaključuje kontradiktornom tezom »o veoma opširnoj Krležinoj verziji« iz *Pijane novembarske noći*, pa »bi članak iz 1918. mogao biti značajan samo ukoliko kolidira s tim opisom«. Kulundžić naknadno u napomeni izvješćuje da je članku ušao u trag, te da u njemu nema »ništa novoga što bi bilo od većeg značaja.«¹⁰ Ne znamo je li Kulundžićevo saznanje o postojanju citiranog faksimila apokrifno, ali smo posve uvjereni kako ga, kao ni Mesarić, nije imao u rukama, jer da jest, ne bi, kao što ćemo vidjeti, propustio dragulj »kruskog dokaza« za svakog Krležina oponenta. Nakon što je postao dostupan¹¹, »fotografija« događaja kojim se bavi možda će ostati ista, ona pak urednika *Plamena* i pisca »domobranske historije« – teško.

Iz novinske dokumentacije koju radi rekonstrukcije »skandala« podastiru necjelovito Krleža i cjelovitije Kulundžić, u oba slučaja bez *Crno-žutog skandala*, proizlazi: proju-

⁵ S. Lasić, *Krležologija*, sv. I., Zagreb, 1989., str. 131.

⁶ M. Krleža, *Moj obračun s njima*, Sarajevo, 1983., str. 243.

⁷ S. Lasić, *Krleža – kronologija života i rada*, Zagreb, 1982., str. 141.

⁸ M. Krleža, *Deset krvavih godina*, Zagreb, 1957., str. 636.

⁹ Z. Kulundžić, *Tajne i kompleksi Miroslava Krleže*, Ljubljana, 1988., str. 34.

¹⁰ Isto. Kulundžić je vjerojatno tek došao do podatka da se dotični broj *Slobode* može konzultirati u »biblioteci i arhivu CK KPJ u Beogradu«.

¹¹ Objavio ga je G. Tešić u beogradskom NIN-u, 28. lipnja 1991.

goslavensko udruženje žena priredilo je u čast srpskih časnika, koji su se na proputovanju za Rijeku zaustavili u Zagrebu¹², čajanku u dvorani Sokola. Domaćin priredbe bio je Mate Drinković, povjerenik Narodnog vijeća za vojne poslove. Kada je Drinković u nazdravičarskoj atmosferi dao riječ svome zamjeniku, potpukovniku Kvaterniku, tome se usprotivio Krleža, kako je javio *Obzor*, usklikom »Dolje s nedostojnim!«. Kvaternik je tijekom rata bio visoki domobranski časnik, angažiran na fronti u Srbiji, o čemu Krleža donosi podatke i u *Davnim danima*. Izbila je nervozna prepirka pa je ostalo neizvjesno je li Kvaternik uopće govorio, ali je govorio Krleža, a Kvaternika je, kao »stvari narodnog ujedinjenja« odana čovjeka, branio izvjesni major Grubić. Zagrebačke su novine nastojale ublažiti incident. Jedino je *Obzor*, ali samo u »poslijepodnevnom izdanju«, donio iscrpan opis događaja. Tu bilješku, doduše kolažiranu, donosi kao dokumentacijski predložak *Pijane novembarske noći* sam Krleža. Kulundžić mu zamjera što je ispustio onaj dio *Obzorova* teksta gdje se Grubića predstavlja »vođom zavjerenika koji su potkopavali disciplinu u bivšoj austrougarskoj vojsci«, no to je ispuštanje tek dosljedna provedba potpunog prešućivanja Grubića u memoarskom zapisu. Međutim, u *Crno-žutom skandalu* Krleža odgovara Grubiću »da je kao hrvatski književnik«, za razliku od njega i Kvaternika, »iz nacionalnih motiva prezreo habsburški oficirski portepee još pred pet godina«, te da su mu »drugovi Horvatin i Cvijić prosjedili u tamnici za narodnu stvar« još onda kad su oni »organizirali ovaj grozni pokolj«. Je li izostanak Grubića iz *Pijane novembarske noći* motiviran teškom sjenom Krležinih prijatelja, pitanje je za sebe. Zanimljivo je, međutim, da *Riječ*¹³ u svom izvještaju uopće ne spominje Grubića. Krleža tu bilješku jednim dijelom također citira, a kako je za razumijevanje konteksta možda najvažnija, učinit ćemo to i mi: »Dogodila se jedna mala disonanca, radi koje su morali uzeti riječ dr. Drinković, dr. Anđelinović, potpukovnik Kvaternik i M. Krleža i koja se, da je bilo malo više takta sa svake strane mogla izbjeći. Ali ubrzo ju prekine jednodušno pjevanje 'Iz bratskog zagrljaja', i kolo. Zabava je trajala do rane zore«. *Riječ* jedina spominje i Pribečevićev govor, koji, ako je bio izrečen izvan incidentne situacije, Krleža možda nije ni čuo, uglavnom, ne razmatra ga. *Novosti* o incidentu ne govore, a *Jutarnji list* neizravno spominje Drinkovićeve tvrdnje o tome da bi mogao likvidirati svakoga tko bi »misao našu izdao«. Krleža Drinkoviću »misao« da će »objesiti« svakoga tko mu se usprotivi ponavlja više puta u *Mom obračunu s njima* i *Pijanoj novembarskoj noći*, pa i Čengiću, kao dodatni motiv svoga gnjeva. Nije to bio razgovor, kako se Kulundžiću čini, ili kako to Krleža želi prikazati, novopečene vlasti i anonimusa s galerije, u kojem je potonji još i dobro prošao jer je samo izbačen, a ne i »obješen«. Ako je dramatskog izbacivanja sa »sabljam i revolverima« uopće i bilo, Drinković se nije usprotivio nekome koga ne poznaje. Krleža je 1918. vodio ništa manje do »pregovore s Matom Drinkovićem, vođom takozvanog zavjereničkog centra«¹⁴, dakle kruga kojemu je pripadao i major Grubić. Drinkoviću nije na pameti da objesi Krležu, on ga želi pridobiti.

Pregovore je vodio u »Koraćevo ime«, a svoj »ispad« objašnjava u Koraćevoj *Slobodi*. Tvrdi: »Naš problem nije mobilizacija nego demobilizacija«, i to »jer smo svi mi u prvom redu poražena habsburška armija«. Zato je u interesu »sviju nas«, a to su Krleža – »gladni i anemični intelektualci«, »debeli građani i ratni milijoneri« te »ispaćeni radnici«, »da

¹² Prvi bataljun srpske vojske stigao je u Zagreb 14. studenoga 1918.
Usp.: H. Matković, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1993., str. 47.

¹³ *Riječ* 1919. mijenja atribut »hrvatska« u »SHS«, a Krležina, u drugoj polovici 1918. redovita suradnja s njom, početkom 1919. postupno se gasi.

¹⁴ M. Krleža, *Teze za jednu diskusiju iz godine 1935.*, Nova misao, 1(1953.)7, str. 40.

izbijemo oružje iz ruku onih demoralizovanih gomila, koje se danas vraćaju u domovinu kao ostaci ostataka poražene habsburške armije«. Te gomile Krleža naziva »hrvatskim zelenim kadrom« i opisuje ih kao: »...analfabetske, varvarske, kojima vladaju tamni nagoni ... element opasan po svaki civilizovani oblik, kod nas tim više, jer je naša civilizacija neznatna mrena nad kaotičnim crminama balkanskim ... balkanske gomile te Slobode ne poimlju ...«, te upozorava »momentalno vladajuću građansku manjinu« da: »...treba te gomile razoružati, a ne baš obratno: naoružavati ih. Jer naoružavajući ih bezuvjetno se stvara hrvatski zeleni kader, koji prijeti da postane građanskoj manjini opasniji i od austrijskoga! Hrvatski zeleni kader velim i upozoravam. Jer gomile disciplinira samo sila«.

Crno-žuti skandal nije zanimljiv samo po tom, kontroverznom shvaćanju zelenoga kadra, već i po argumentaciji što teče paralelno s poraznom analizom socijalne strukture hrvatskoga društva i predstavlja »uvod u Hrvatsku književnu laž«. ¹⁵ Kategorija »hrvatske laži« tu je već razrađena, ništa ne znači što smo »po našim mađarskim provincijalnim varošicama štampali pedeset godina knjige te se opijali kulturnim nekim hrvatskim lažima«, jer »čitava naša civilizacija je salonska jedna dekorativna biljka«. Onda je logično »da gomila nije čovjek koji čita Savremenik«, ali »naš narod bio je u dubljini svoje duše uvijek skeptičan«. No, oštromnoga analitičara sve to skupa osobno baš i ne dira:

»Jer moje je stanovište umjetnika stvaraoca, koji u ovoj poplavi nema niti što da dobije niti što da izgubi. Meni je svejedno što se s građanskom manjinom zbiva, jer moj je poziv da forme u fluktuaciji fiksiram, na velikoj skali između kaosa i harmonije. Mene se dakle ništa ne tiče je li građanska manjina ugrožena ili ne«.

U *Pijanoj novemarskoj noći* Krleža tvrdi da je bio prekinut kada je rekao – »...jer nas je pobjedonosna ruska Revolucija naučila, da nije narodno vijeće nego Vijeće Vojnika i Radnika onaj politički faktor...«, te spomenuo Lenjina. Shvaćanje »zelenog kadra« »jedinim punomoćnim predstavnikom (političke volje i svijesti) našega naroda«, doduše »bez određenog smjera, bez vođe i bez inteligencije«, a na kojem se zasnivaju sve interpretacije Krležine »domobranske historije«, rezultat je razmišljanja tijekom sljedećih, »za njega subjektivno najvrednijih godina«. ¹⁶ Na srpskoj čajanci Krleža je bio u prilici da kaže ono što je poslije tvrdio da je rekao, ali to nije rekao, i to ne stoga što ne bi mislio da je lenjinistička formula mogući izlaz, već zbog distance »umjetnika stvaraoca«. Prosvjedovao je, naglašeno, jer je nova vlast predala »silu koja disciplinira« u ruke onih koji su tu istu silu »prije dva mjeseca zastupali u ime sredovječnoga Kaizerizma«. Kad, međutim, govori o izlazu, nije više razložni analitičar političke zbilje, nego vizionar mogućih svjetova: »Iz te će nas kaotične krize spasiti svijetla ideja pomirenja i vjere u čovječanstvo«. Za svoj istup decidira kako je »načelan« i »simboličan«. *Crno-žuti skandal*, tekst na četiri stupca, zapravo čitava novinska stranica, važan je dokument Krležine duhovne biografije, jer je to prvi tekst koji transparentno i metodički dosljedno razvija ključne topose njegova literarno-političkog arhipelaga, što će u budućim prepletanjima biti zamagljeni međusobnim prožimanjem. »Stideći se iskreno samoga sebe i njega podjednako, i stideći se za sve nas u onoj pijanoj krčmi, ja sam u ono doba još bio sentimentaln lirik...« – Krleža kao da se, obrata li, odriče pozicije »lirika«. ¹⁷ Ne uspijevajući se riješiti kompleksa krivnje za »obezglavljene mase«, tada više ne beletrizira njihov, nego svoj slučaj. O toj noći on, eto, nije »u javnosti progovorio

¹⁵ S. Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari*, Zagreb, 1987., str. 16.

¹⁶ Te je godine »za sebe subjektivno najvrednijima« Krleža nazvao u *Mom obračunu s njima*, nav. izd., a citirano shvaćanje »zelenog kadra« potječe iz njegove *Napomene Uredništva*, Književna republika, 1(1923).1.

¹⁷ M. Krleža, *Pijana novemarska noć*, u: *Dnevnik*, nav. izd., str. 159.

nikada od stida i žalosti«, ali mu se njezin »epilog« stao javljati istom »za endehazijskih bdjenja« kada se »u nokturnu sve pretvaralo u simbole«. ¹⁸

Dok se u *Crno-žutom skandalu*, kao što smo vidjeli, spominje »nauk pobjedonosne ruske Revolucije«, pa je i Krležin potonji navod kako je bio prekinut kada je spomenuto Lenjina u granicama semantike samog događaja, drukčije je s »uspomenama« o nekim posljedicama što su ih sam događaj i tekst navodno proizveli. Nekoliko dana, dakle, poslije toga skandala, a svakako »novembra 1918«, pozvonila su mu na vratima »dva naoružana mornara i jedan detektiv« te ga odveli u garnizonski zatvor u Novoj Vesi, gdje je razgovarao s pukovnikom srpske vojske. Ako je Krleža i bio priveden srpskom pukovniku, njihov se razgovor nije mogao odvijati onako kako ga je evocirao. Incident se zbio u noći od 13. na 14. studenoga, a »komentar« u *Slobodi* objavljen je 21. studenoga. Pukovnik se zanima u kakvim će to novinama izaći Krležino objašnjenje, što bi značilo da ono još nije izašlo i, nadalje, da se njihov navodni susret odigrava negdje između 15. i 20. studenoga. Pukovnik je izvrsno obaviješten, zna za Krležin »istup iz redakcije Riječi Srba, Hrvata i Slovenaca«, pa ga zanimaju motivi. Iz Krležine reminiscencije saznajemo tada za ragovor što ga je, proizlazilo bi u međuvremenu, imao s Većeslavom Wilderom, povjerenikom za željeznice i urednikom *Riječi*. Ako je Krleža, kao što potvrđuje pukovniku, Wilderu »otkazao slobodan ugovorni odnos«, kako to da u *Hrvatskoj riječi* ¹⁹ izlaze Krležini članci 16. studenoga, zatim 18., 19. čak dva – sve u dane hipotetičkog susreta, potom 29. studenoga, pa 4. i 12. prosinca? Krleža prekida suradnju s *Riječi* sredinom prosinca, a nikako sredinom studenog 1918. Osim toga, Krleža kaže kako je u razgovoru s Wilderom, koji ga je pokušao odgovoriti, istaknuo svoju poziciju »književnika«. Posve suprotno, pukovnik ga navodno pita nije li svoj otkaz Wilderu »motivisao politički«, a potvrđan odgovor odvodi ih na suprotstavljene strane koje će u budućnosti »simbolički« zastupati, ali je mnogo manje izvjesno da na njima u tom trenutku tako čvrsto stoje.

Krleža je uvijek insistirao na spontanosti svoga istupa u sokolskoj dvorani. »Povikao sam«, kaže u *Crno-žutom skandalu*, »i zato, jer su iz mene spontano provalili svi moji nacionalni nagoni, koje uzalud krotim već duge godine«. Lasić se, pripremajući *Kronologiju*, logično zanima je li »sa socijaldemokratizma iz Ilice 55 došao u kontakt odmah po povratku u Zagreb jeseni 1913., ili je tada ipak samo pripadao krugu Marjanović–Čerina«. ²⁰ Krleža poriče pripadnost Marjanovićevu krugu: »Bio sam doista bezazleno nevin sa 'Legendom'«. Počinje ga proganjati Bregalnica, »sлом ideje o slobodi južnoslovenskoj«. Nekako u vrijeme kada objavljuje *Pijanu novembarsku noć* drži da je »bitka na Bregalnici raznijela kao kačeka sve lirske iluzije o kojima su čitava južnoslovenska pokoljenja bila uvjereni da predstavljaju elemente našeg narodnog opstanka. U dimu i požaru bregalničke bitke (jula 1913.) mi smo naučili da je cinički makjavelizam malih balkanskih dinastija stvarnost, a partitura Lisinskoga, ilirske fantazmagorije, đakovačka idila ili nostalgija za Prizrenom – da su pusta retorika«. ²¹ Unatoč bregalničkom kompleksu, pa i njegovoj formulaciji iz *Davnih dana* 1917. – »Bregalnica je možda nerazmjerno tragičniji događaj od ovoga rata« – Krleži je 1918. »za trulež ovoga grada« značajno što se »našlo ljudi koji mi nisu dozvolili da svoj govor dovršim i da pozovem braću Srbe osloboditelje, da nas doista oslobode od ovog

¹⁸ Jedan od »simbola«, onaj »besmrtnog Štosa«, teško je zamisliv u ranim Krležinim tekstovima.

¹⁹ Vidi bilj. 13.

²⁰ Usp.: E. Čengić, *Krleža post mortem*, Zagreb, 1990., str. 79.

²¹ M. Krleža, *O nekim problemima enciklopedije*, cit. prema *Panorami pogleda, pojava i pojmova*, sv. I., Sarajevo, 1982., str. 399.

junkerskog crno-žutog sredovječnog sistema, nas bijednu domobransku i infanterijsku raju«. »Braća Srbi« i Lenjin nikako nisu mogli biti jedno te isto, jer će sam Krleža u istom članku tvrditi: »smiješna je jedna stvar kad juncker ispada kao pacifist«. Isto je tako smiješna stvar kada Krleža hoće pozvati »bregalničke vitezove« da ga oslobode »junkerskog« zagrljaja. »Nacionalni nagoni« što su iz njega »provalili« mogli su fabuliranom pukovniku biti samo simpatični. Zašto se pukovniku nije požalio na »trule elemente« koji su ga spriječili u katarzičnom doživljaju srpskih osloboditelja?

Pukovnik Vesović, »naročito određeni vojni islednik po delu boljševizma«, sigurno se 1919. temeljito informirao o Krleži, premda u njegovu opsežnom »referatu« pretpostavljenoj komandi²², datiranom 30. prosinca, o istrazi »boljševičke organizacije i agitacije u našoj kraljevini«, što ju je započeo 5. kolovoza, te na temelju koje je pripremljena optužnica, Krleža nije spomenut. Krleža nije zatvaran, ali je do »privatnog« razgovora između njega i Vesovića 1919. moglo doći, dapače takav bi razgovor tada bio vjerojatan. Kada su »svi otišli u zatvor«, Simo Miljuš mu je ostavio »tri ili četiri puške da ih sakrije«. ²³ Nismo sigurni kako je oružje u Krležin ormar, ako ga je tamo bilo, pohranio baš Simo Miljuš. Kada ga, naime, već 15. srpnja vojna policija pritvori, doći će do saznanja o »20 000 kruna« što ih je dao za *Plamen*, koji je prema tom izvoru »pokrenuo godine 1918. u Zagrebu sa Miroslavom Krležom« on sam. Podatke iz policijske evidencije Sreskog načelstva u Banjoj Luci, po prirodi kompilacijskog izvora, nije, nažalost, moguće provjeriti u originalnom zapisniku Miljuševa saslušanja, jer, za razliku od većine ostalih, nije dostupan. ²⁴ Doduše, mogao je postojati razlog zbog kojeg bi Miljuš bio uvjeren u nezainteresiranost policije za Krležu. Takvu pretpostavku potvrđuju i okolnosti oko požeškog protjerivanja. Uloga Vitomira Koraća čini se u njemu sasvim izvjesnom.

Krleža svoju samouvjerenost objašnjava Čengiću skepsom što ju je prema »komunističkom prevratu« ispovijedao iznutra, a o čemu su se provokatori morali osvjedočiti. ²⁵ Mnogo se važnijom čini u tom kontekstu Koraćeva ambicija da obračun s komunistima iskoristi u izbornoj utrci. Odnos Krleže i Koraća Očak bitno pojednostavljuje tvrdeći da nakon Koraćeve kritike Lenjinova radikalizma, u listopadu 1917., Krleža prestaje surađivati u *Slobodi* i »prekida s Koraćem«. ²⁶ Ni jedno ni drugo nije točno: Krleža u *Slobodi* surađuje tijekom prosinca, a kako je prekinuo s Koraćem, vidi se iz epizode s Drinkovićem. Uostalom, sam Krleža u navodnom razgovoru s pukovnikom najavljuje *Crno-žuti skandal* u listu *Koraćeve frakcije*. Sudeći po zapisu iz *Davnih dana*, Koraću je doista još od listopada 1917. sve što Krleža »piše 'bedasto', jer je za njega uopće 'bedasto biti pjesnik'«. Vratimo se Lasićevu pitanju, nije još uvijek stvar u tome što Krleža misli o Koraću, već kako Korać formira Krležu. Kao što će Krleža biti razočaran Koraćevom »izdajom«, Korać je mnogo prije razočaran Krležom. On s mnogo razloga u Krleži vidi sjajno publicističko pero, sposobno prilagoditi svoj impuls zahtjevu teme, koje nepovratno odlazi u isprazne, neproduktivne beletrističke vode. Do ljeta 1919. ništa se u tom smislu nije promijenilo. Dapače, Krleža, premda urednik časopisa koji otvoreno podupire nova komunistička ljevica²⁷, nije

²² I. Očak, *Afera Diamantstein*, Zagreb, 1988., str. 122–129.

²³ M. Krleža, *Zapisi sa Tržiča*, Sarajevo, 1988., str. 34.

²⁴ Usp.: S. Cvetković, *Napredni omladinski pokret u Jugoslaviji*, Beograd, 1966., str. 44.

²⁵ E. Čengić, *S Krležom iz dana u dan*, sv. IV., Zagreb, 1985., str. 234.

²⁶ I. Očak, *Krleža-Partija*, Zagreb, 1982., str. 39.

²⁷ Već u svom drugom broju (travanj 1919.) komunistička *Istina* piše da je *Plamen* »u kulturnom pogledu nadopunjava«. Usp.: Z. Stipetić, *nav. dj.*, str. 81.

prisutan na njezinu kongresu, niti sudjeluje u direktivnim akcijama. Sigurnost da neće biti zatvoren nije mu davao Korać, nego distanca svjedoka, koji, istina, dovoljno zna, a uvjerljiv je u stavu da ga se sve to kao »umjetnika stvaraoca ne tiče«.

U istoj Koraćevoj *Slobodi*, koja je godinu dana ranije, čim se javio, kako nas informira Očak, prezrela Lenjina, Krleža jedva šest mjeseci prije no što će »Koraćev kabinet« poduzeti protuboljševičku istragu, u *Crno-žutom skandalu* piše:

»Danas, u vrijeme kad sovjeti niču na globusu kao gljive, danas kad gomile pokreću samo goli interesi a ne proklamacije, danas kad se naoružanim četama vlada samo povjerenicima, kad se svi pododjelni komandanti izabiru slobodnim glasovanjem, danas kad se ruše ograde privatnog prava, danas se kod nas vlada sistemom grožnje i zatvora...«

Danas se gomile s najvišeg mjesta posmatraju još uvijek kao materijal koji ispunjava kadere, materijal koji se mobilizira, materijal s kojim se rochira...«

Krležin komunizam bio je avangardistički mišljena optimalna projekcija s pokretima masa »na velikoj skali«, a ne zavjerenička urota nekolicine fanatika bez objektivne potpore u revolucionarnim kretanjima. Krležini oponenti često su se ironično pitali zašto policija štedi Krležu unatoč očitij verbalizaciji komunističkih nazora. U tom bi smislu bilo intrigantno znati je li pukovnik Vesović znao, recimo, za citirani ulomak *Crno-žutog skandala*. No, ništa manje zanimljivo pitanje nije ni kako su Krležini partijski drugovi, pa i oni koji su zbog Diamantsteina završili u zatvoru, previdali razložnost Krležinih analiza. Obezglavljenost »zelenog kadra«, odnosno »gomile«, kako ga naziva u *Crno-žutom skandalu*, fatalni je propust hrvatske inteligencije, pa i onog njezinog dijela koji odlazeći politički ulijevo nepromišljeno poduzima prijeku avanturu. Proces Krležina antitetičkog sazrijevanja do spoznaje o »socijalizmu kao jedinjoj snazi« dostojnoj izazova diktature »građanske manjine«, recipročan je popuštanju analitičke discipline u njegovu zaključivanju. Stoga su se komunistički aktivisti mnogo ranije napajali impresijama Krležinih beletrističkih skica, nego što su mogli ili smjeli slijediti trag njegove skepse. Kolaps komunističke pragmatike identičan je slomu nesuđene »zagrebačke komune«. Toga obrasca Krleža nikad nije postao svjestan.

»Sve je napisano točno onako kako je rečeno«, kaže Krleža Čengiću o *Pijanoj novembarskoj noći*²⁸ od koje je *Plamen* bio tako blizu i tako daleko. Kada se u »sudnici istoga garnizonskog zatvora« bude u Diamantstein procesu sudilo, Krleži se činilo posredno i *Plamenu*, u njoj će, osim Krleže, ne kao aktera, nego kao reportera komunističke *Nove istine*, vjerojatno biti i pukovnik Vesović, Krležin sugovornik iz epiloga *Pijane novembarske noći*. Sigurno ga je zanimalo što će biti s rezultatima istrage koju je tako temeljito vodio. Krleža nam ga predstavlja predsjednikom »vojnog tribunala«, što potvrđuje i Očak.²⁹ Očak daje naslutiti kako je podatak preuzeo od Krleže, jer ne navodi Vesovićevo puno ime, već iz potpisa spomenutog referata preuzima »Voj. A. Vesović«, a u istom kontekstu, kao podatak o čijoj vjerodostojnosti očitio dvoji, da je rečeni Vesović bio tužitelj na solunskom procesu, navodi jedinstveni Krležin izvor.³⁰ Prisjećajući se očitio Vesovića u sudnici, Krleža ga vidi »kao hiljade i hiljade vojnih tužilaca«. Tužitelj bi tu trebao biti sinoniman predsjedniku vijeća, no kako je u procesu čak i tužitelj bio »državni«, a ne »vojni«, dr. Antić, teško je

²⁸ E. Čengić, *nav. dj.*, sv. II., str. 115.

²⁹ I. Očak, *Afera...*, str. 199.

³⁰ Krležine indicije o pukovniku Vesoviću kao personalnoj sponi dvaju montiranih sudskih procesa na temelju dostupnih izvora nismo uspjeli provjeriti.

zamisliti proceduralnu zavrslamu u kojoj bi predsjednik vijeća i istražitelj bili ista osoba, a tužitelj bi onda trebao istražitelja u osobi predsjednika vijeća uvjeriti o krivici optuženih o kojoj se osvjedočio na temelju njegovih spisa. I da ih još k tomu taj isti istražitelj, odnosno sudac, a hoće reći tužitelj, oslobodi krivice.

»Poznavajući junkere i carske magnate, kao likove iz svojih vlastitih tekstova, s kojima (je) već više od godinu dana antichambrirao po raznim uredništvima«, osjetio se Krleža »u nekom čudnom snu«. Wilder se, kaže, sjetio te ratne proze »koju nije htio štampati« smatrajući »domobransku historiju« anarhističkom. Dvadeset godina poslije, Krležinih će se »anarhističkih« ideja iz toga doba sjetiti u Moskvi August Cesarec. Za Wildera, koji Krležu nagovara da od *Plamena* odustane, i za Cesareca, koji taj isti *Plamen* s Krležom realizira, on je naposljetku bio – anarhist. *Plamen* je proklamirao novo kao vrijednost. Primijenjena metoda negacije, međutim, utilitarnom peru, ma koja ga ruka držala, činila se anarhističkom.

A POLITICAL IMPRESSION WRITTEN BY MIROSLAV KRLEŽA

SUMMARY. Before having completed his *Croatian Home Guardsman History*, Krleža provoked an incident in the Zagreb Sokol hall in November of 1918 and wrote about it in his first »impression« *Crno žuti skandal (The Black and Yellow Scandal)* published immediately afterward. The circumstances of the event are studied in this paper, along with the presented theses and the reasons behind the subsequent alteration of the »impression« *Pijana novembarska noć (A Drunken November Night)*.